

הלכות צדקה

חכמת אדם

כלל קמז

דין חיוב נתינת צדקה

ובו כ"ה סימנים. (סימנים רמ"ז רמ"ח רמ"ט ר"נ):

ועיין עוד מהלכות צדקה בספר חסידים מסימן שי"ז עד סימן של"ג:

(א) מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת ידו וכמה פעמים נצטוינו בה במצות עשה וגם יש בה לא תעשה המעלים עיניו ממנה שנאמר (דברים ט"ו, ז') לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל כדכתיב פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' וכאילו עובד עבודת כוכבים ומאד יש לזהר בה כי אפשר שיבא לידי שפיכת דמים שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד כמעשה דנחום איש גם זו (בתענית כ"א ע"א) ולעולם אין אדם מעני מן הצדקה ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום וכל המרחם על העניים הקב"ה מרחם עליו ויתן האדם אל לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקב"ה וכמו שהוא מבקש שישמע שועתו ותפלתו כך הוא ישמע שועת עניים גם יתן אל לבו שגלגל הוא שחוזר בעולם וסוף שיבא הוא או בנו או בן בנו לידי מדה זו ואל יעלה על לבו לומר איך אחסר ממוני ליתנו לעניים כי יש לו לדעת שאין הממון שלו אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד וזה חלקו מכל עמלו בעולם הזה חוץ משאר מעשים טובים כדכתיב והלך לפניך צדקך והצדקה דוחה גזרות רעות ומוספת לו חיים (סימן רמ"ז):

(ב) כל אדם חייב ליתן צדקה כפי השגת ידו ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה כגון שיש לו מעט ממון ואינו נושא ונותן בהם דמותר ליטול מצדקה כיון שאין לו כדי להתפרנס מן הריוח מכל מקום כיון שיש

לו במה להתפרנס חייב ליתן צדקה ממה שיתנו לו ובית דין כופין על הצדקה כיון שעובר בלאו וממשכנים על הצדקה (סימן רמ"ח סעיף א' וב'). שני עניים שחייבים ליתן צדקה יכול כל אחד מהם ליתן צדקה שלו לחבירו אבל אם התחייב כל אחד קנס שעברו על איזה דבר אינם יכולים לתת אחד לחבירו דאם כן אין כאן קנס (סימן רנ"א סעיף י"ב):

(ג) וראוי שיכוף אדם יצרו וירחיב ידו. וכל דבר שהוא לשם שמים יהיה מהטוב והיפה המאכיל רעב יאכילנו מהטוב והמתוק שבשלחנו מלביש ערום יכסנו מהיפה שבכסותו המקדיש דבר לבית הכנסת יקדיש מהיפה שבנכסיו שנאמר כל חלב לה' (שם):

(ד) אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים אפילו יש להם ממון הרבה אלא אם כן כוונת הדיינים לכבודם שהם בני בלי שם טוב ועל ידי שפוסקים עליהם משימים להם שם אבל כשהם בלאו הכי בעלי שם טוב אין פוסקים עליהם להחשיבם יותר ואם אין כוונתם לעשות להם שם גם בזה אסור ומוציא ממון שלא כדין וכן אם האפוטרופוס עומד ואומר שאינו חפץ שיצא להם שם אין כופין אותן ודוקא לפסוק עליהם עכשיו אבל אם יש להם עניים קרובים וכבר היה להם קצבה מאביהם כל שנה ושנה ואם לא יתנו להם יחזרו על הפתחים ויהיה גנאי ליתומים כופין אותן ליתן הקצבה ואפילו אינם מופלגים בעשירות. ודוקא כשהיה להם כבר קצבה מאביהם אבל אם לא היה קצבה מאביהם אף על פי שיתבזו אין פוסקים עליהם דאין זה אלא סילוק פגם ולא קבלת טובה (סעיף ג' וש"ך):

(ה) שיעור נתינתה אם ידו משגת יתן לעני די מחסורו אשר יחסר לו היה רעב יאכילהו. צריך ללבוש ילבישנו. אין לו כלי בית קונה לו כלי בית ואפילו היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר והעני חייב לקנות לו סוס ועבד וכן לכל אחד ואחד לפי מה שצריך הראוי ליתן לו פת יתן לו פת הראוי ליתן לו פת חמה חמה צונן צונן להאכילו תוך פיו מאכילין אין לו אשה ובא לישא משיאין לו ושוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה ואשה שבאה להנשא נותנין לה כפי הראוי לה כל הצטרכות (סימן ר"נ סעיף א' וב') ואף שאפשר שאין כל זה חל על היחיד לבד אלא אם כן הוא עשיר מופלג מאד או שאינו דר באותו מקום רק הוא לבדו מכל מקום על כלל העיר ודאי חל כל החיוב הזה וכל זה בעניים שאינם מחזירים על הפתחים אלא שמתפרנסים בחשאי אבל עניים המחזירים על הפתחים נותנים לכל אחד מקופת הקהל וכן כל יחיד ויחיד שמחזר אצלו נותן לו מתנה מועטת (שם סעיף ד'):

(ו) תלמיד חכם חייבים לתת לו לפי כבודו ואם אינו רוצה לקבל מתעסקין לסחור לו סחורה שקונים לו בזול וקונים ממנו ביוקר ואם יודע להתעסק בפרקמטיא מלוין לו מעות לסחור בהם ואמרו חכמים כל המטיל מלאי לתלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה ואמרו כל הנביאים לא נתנבאו אלא לעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים ומשיא בתו לתלמיד חכם (סימן רנ"ג סעיף י"א):

(ז) עני העובר ממקום למקום נותנין לו לחם מזון ב' סעודות ולפתן עם הפת כגון ירק וקטניות וכיוצא בו ובשבת נותנין לו צרכי שבת ואם לן נותנין לו מצע וכסת לישן עליו ואם מכירין אותו נותנין לו לפי כבודו (סימן ר"נ סעיף ד):

(ח) עיקר חיוב הצדקה חל לפי ממון לפיכך אם היו עניי העיר מרובים והעשירים אומרים שיחזרו על הפתחים והבינונים אומרים שלא יחזרו אלא תהיה פרנסתן מוטלת על הציבור לפי ממון הדין עם הבינונים (שם סעיף ה):

(ט) מי שהוא עבריין שרגיל לעבור אפילו באחת מן המצוות ולא עשה תשובה אינן חייבין להחיותו או להלוותו ולפדותו אבל אם עבר לתיאבון איזה עבירה פעם אחת מכל מקום לא יצא מכלל אחוה בזה ובעושה להכעיס עבירה אחת עיין ביורה דעה סימן רנ"א סעיף ב' בש"ך וט"ז שם:

(י) עשיר מופלג מותר לבזבז אף יותר מחומש מנכסיו (עיין ריש סימן רמ"ט) ואם אינו מופלג בעשירות יתן עד חומש נכסיו ואל יבזבז יותר מחומש כדי שלא יצטרך לבריות ומדה זו היא עין יפה ומדה בינונית ליתן על כל פנים מעשר, פחות מכן הוא עין רעה (סימן רמ"ט סעיף א):

ואין לעשות מחומש או ממעשר שום דבר מצוה כגון מה שנתחייב בה כבר אלא יתננה דוקא לעניים

(יא) חומש ומעשר שאמרנו היינו שנה ראשונה מהקרן מכאן ואילך חומש או מעשר שהרויח בכל שנה ויש אומרים דלעולם חייב ליתן חומש מן הריוח דהיינו בכל חצי שנה יעשה חשבון ויתן מעשר כדכתיב עשר אעשרנו (עיין כנסת הגדולה שנדפס סביב הש"ך) ואין לעשות מחומש או ממעשר שום דבר מצוה כגון מה שנתחייב בה כבר אלא יתננה דוקא לעניים וכן מותר ליתן מזה להיות בעל ברית ולהכניס חתן לחופה ולקנות ספרים ללמוד בהן ולהשאילן לאחרים אם לא היה יכולת בידו בלאו הכי לעשות מצוות אלו וכן לקנות מצוה בבית הכנסת אפילו לכבד אחרים שהרי אף במעשר דגם טובת הנאה שלו ליתן למי שירצה ובלבד שיהיה כוונתו בשעת קנין המצוות שיפרע ממעות מעשר שלו דאם לא כן כיון שכבר נתחייב אסור לפרוע חובו ממעות מעשר וכן כל דבר שהוא מחויב ליתן אף על פי שנקראת צדקה כגון לפרוע מסים דאף על גב דכתיב ונוגשיך צדקה וכל מה שנוטלין אומות העולם נקרא צדקה מכל מקום כיון שחייב בלאו הכי ליתן מס אסור לפרוע חובו ממעשר וכן מותר לפזר מזה לבניו הגדולים שאינו חייב לטפל בהם ואפילו כשבידו לפרנסם בלאו הכי אבל לקטנים כיון שמחויב לפרנסם אסור וכן לאביו אם אין ידו משגת לפרנסו מותר אבל אם יש לו לפרנסו תבא לו מארה ואם הוא עשיר והם סמוכים על שולחנו אפילו לבניו הגדולים אסור (סימן רנ"ג סעיף א') ואם קנה ספרים צריך לכתוב עליהם שהן מן המעשר כדי שלא יחזיקו בניו בהם כשלהם וגם צריך ליזהר שישאילן לאחרים אם לא שהוא צריך ללמוד בהם אזי הוא קודם (סימן רמ"ט סעיף א' ט"ז ס"ק א') ועיין לקמן כלל קמ"ח סימן ד' נתבאר עוד מדיני מעשר:

(יב) הא דאסור לבזבז יותר מחומש דוקא בחייו אבל בשעת מותו יכול אדם ליתן צדקה כל מה שירצה (שם סעיף א') ומכל מקום נראה לי דאין ראוי ליתן ממונו לצדקה ולהניח בניו ריקם אם הם צריכים לפרנסה (כדאיתא בחושן משפט סוף סימן רנ"ב שהאומר לעשות דבר טוב מנכסיו נותנין ליורשין) ועכשיו מצאתי בשאלתות דרב אחאי סוף פרשת כי תשא אהא דהמבזבז כו' יותר מחומש הני מילי מחיים אבל לאחר מיתה תילתא וכן הילכתא ובכתובות דף ס"ז ע"ב איתא התם הני מילי מחיים אבל לאחר מיתה לית לן בה משמע כדברי רמ"א אלא דמר עוקבא לא רצה ליתן יותר ממחצית אך כיון דמשאלתות משמע דהא דקאמר לית לן בה רצה לומר מותר יותר מחומש אבל לא כולו אלא או מחצה או שליש לפי הנוסחאות בדברי מר עוקבא וכתב שם הגאון ר' ישעיה ברלין אילו ראה רמ"א דברי השאלתות ודאי היה כותב כן:

(יג) צריך ליתן הצדקה בסבר פנים יפות בשמחה ובטוב לבב וזה עיקר קבלת השכר ויתאונן עם העני בצערו וידבר לו דברי תנחומין ואם נותנו בפנים זועפות ורעות לא מבעיא שהפסיד זכותו אפילו אם נותן לו הרבה אלא גם עובר בלאו ולא ירע לבבך וגו' (ש"ך ס"ק ה') ואם אין לו מה ליתן לו לא יגער בו ולא יגביה קולו עליו אלא יפייסנו בדברים ויראה לבו הטוב שרצונו ליתן לו אלא שאין ידו משגת. ואסור להחזיר העני השואל ריקם אפילו נותן לו רק דבר מועט שנאמר אל ישוב דך נכלם (שם סעיף ג' וד' ובש"ך):

(יד) המעשה אחרים ומשתדל אצלם שיתנו שכרו גדול משכר הנותן (שם סעיף ה') שהרי שני מצוות בידו. אחד שזיכה את העני במה שנותן לו להחיותו ועוד מצוה שנייה שזיכה את חבירו לעשות מצוה. כן נראה לי פירושו:

(טו) ח' מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו. מעלה הגדולה שאין למעלה הימנה המחזיק ביד ישראל שאינו צריך עדיין לבריות רק שאין בידו כל כך מעות להתפרנס מפירות של מעותיו ועל זה נאמר וכי ימוך אחיך והחזקת בו ומדקאמר והחזקת משמע שעדיין הוא עומד אלא שאם לא יחזיק אותו אזי יפול לגמרי וידוע כי עד שלא יפול האדם דבר נוח הוא להקימו אבל משנפל אזי קשה להקימו ולכן מצוה לעשות עמו שותפות או ללוות לו או להמציא לו מלאכה כדי שיתפרנס במעשה ידיו (סימן רמ"ט):

(טז) פחות מזה הנותן צדקה לעני ולא ידע למי נותן והעני אינו יודע ממי מקבל וקרוב לזה הנותן לקופה של צדקה שקורין מתן בסתר ואמנם לא יתן אדם לקופה של צדקה אלא אם כן יודע שהמונה עליה נאמן ויודע לנהוג בו כשורה:

(יז) פחות מזה שיודע הנותן למי נותן אבל העני אינו יודע ממי לוקח כגון גדולי החכמים שהיו הולכים בסתר ומשליכים המעות בפתחי העניים וכזה ראוי לעשות ומעלה טובה היא אם אין הממונים על הצדקה נוהגים כשורה ויש אנשים ששולחים לעניים על ידי שליח נאמן שהעני רגיל עמו ואינו מתבייש מן השליח ומזהיר לשליח שלא יגלה להעני מי הוא הנותן והם בכלל מדה זו (שם):

(יח) פחות מזה שהעני יודע ממי ניטל ולא ידע הנותן למי נותן שאף על פי כן העני מקבל קצת בושה כיון שיודע ממי נוטל ובמדה זו הנותן לשליח מהימן לחלק למי שירצה והשליח מודיע להעני מי הוא הנותן (שם):

(יט) פחות מזה שיתן לעני בידו קודם שישאל:

(כ) פחות מזה שיתן לו כראוי אחר שישאל:

(כא) פחות מזה שנותן לו בסבר פנים יפות אבל אינו נותן לו כראוי:

(כב) פחות מכולם שנותן לו וצר לו בנתינתו אף על גב שאינו מראה לעני פנים זועפות אבל אם מראה לו פנים זועפות אינו נחשב לצדקה כלל כדלעיל סימן י"ג (שם סימן רמ"ט מסעיף ו' עד י"ג):

(כג) ולא יתפאר האדם בצדקה שנותן ואם מתפאר לא דיו שאינו מקבל שכר אלא אפילו מענישין אותו עליה ומכל מקום מי שמקדיש דבר לצדקה מותר לו שיכתוב שמו עליו שישאר [נוסח אחר שיהא] לו לזכרון או לטעם אחר ובלבד שלא יהיה כוונתו להתפאר בזה (עיין בתשובת רשב"א סימן תקפ"א ולכאורה כל הראיות שהביא אינו אלא שאחרים מפרסמים מעשיו אבל מנא לן שהוא עצמו יכתוב עליו):

(כד) טוב ליתן צדקה קודם כל תפלה שנאמר (תהלים י"ז, ט"ו) אני בצדק אחזה פניך (שם סעיף י"ד):

(כה) אמרו החכמים יהיו עניים בני ביתך רצה לומר שמצוה שיהיו בני ביתו העניים והיתומים ומוטב להשתמש בהן משישתמש בעבדים ויחשב לו לצדקה (סימן רנ"א סעיף ו'):

יצא לאור על ידי חברה מזכי הרבים העולמי